

Krasztev Péter – Jan van Til (szerk.) (2013)

Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek. Budapest: Napvilág.

„...avagy virág vagy te
hazám?
azért veszed ilyen
lazán?
ma leszárad holnap
kinő
szörnyű idő
szörnyű idő”
Erdős Virág: Márciusi kesergő

Még ha nem is minden sorában annyira keserű a kötet hangvétele, mint a kötet mottóját adó, fent idézett vers záró sorai, a magyar demokratikus átmenetet egyenes irányú, egyenletes felfelé mozgásként, hovatovább dinamikus fejlődésként elképzelő olvasót kétségkívül borongós hangulatba kerítik a *Tarka ellenállás* című tanulmánykötet írásai.

Hazánkban a 2006 óta eltelt időszakban egyre-másra formálódtak új mozgalmak. A különböző ügyek mentén (így például a sajtószabadságért, a rendvédelmi dolgozókért, a felsőoktatásért, vagy a művészekért fellépő) követeléseiket megfogalmazó csoportok sorából mára több politikai szervezetté, párttá alakult. E mozgalmak születési körülményeinek feltárásában, a létrejöttüket kiváltó jelenségek értelmezésében, megvitatásában fontos szerepet tölthet be a Napvilág Kiadó által megjelentetett *Tarka ellenállás* című kötet, ami megpróbálja e sok szempontból különböző mozgalmakat közös nevező alá hozni.

A kötetben vizsgált hazai mozgalmak (Lehet Más a Politika, Szolidaritás, Milla, Hallgatói Mozgalom, 4K!, Jobbik Magyarországért Mozgalom) történetét sajátos keretbe helyezik a szerkesztők. A *Tarka ellenállás* című kötet koncepciója egy tartalmi-formai szempontból összehangolt és arányosan tagolt, egymásra vonatkoztatott gondolatpáron alapul. Annak érdekében, hogy a mozgalmak születésének körülményei, történelmi-társadalmi kontextusa jobban érzékelhetővé váljon, a kötetben a fenti mozgalmak a közép-kelet-európai demokratikus átmenetben érintett térségbeli (sikeres és kevésbé sikeres) civil mozgalmak történeteivel párhuzamba állítva, valamint az arab tavasz eseményeire és nyugati demokráciákat megrázó tiltakozó mozgalmakkal összehasonlítva kerülnek górcső alá. A tanulmánykötet tehát egyszerre láttatja a hazai mozgalmak fejlődését és a nemzetközi környezetből vett példákat, ezzel adva sajátos dinamikát és mélységet az általa vizsgált jelenségnek. E párhuzamok kétségkívül segítik a mozgalmak létrejöttével bekövetkezett változások értelmezését, az egyes elemzett esetek, példák kétségkívül elgondolkodtatják az olvasót.

¹ MTA TK PTI tudományos segédmunkatárs

Lucan Way és Steven Letvisky 2011-ben megjelentetett monográfiájának fogalomhasználatát követve a kötetben szereplő nemzetközi példák olyan „hibrid rendszerek”-re vonatkoznak, mely rezsimek vezetői a látszat (pl. nemzetközi legitimitás) kedvéért megőrzik a demokratikus intézményeket, de csak arra használják ezeket, hogy saját hatalmukat újratermeljék. Elsőként elvágják az ellenfelek útját a gazdasági erőforrásokhoz, kiszajátítják a sajtót, az ellenzékietet kiszorítják minden gazdasági és állami pozícióból, és a maguk hasznára szabdalják át a választási rendszert. Mindehhez harsány nacionalista/populista, Európa- és Amerika-ellenes retorikát használnak, összeesküvés-elméleteket lebegtetnek, és a nemzet történelmi sérelmeit emlegetik, ami a központilag irányított média csatornáin keresztül hatékonyan el tudja hitetni a lakossággal, hogy most is egy sokat szenvedett, kis nemzet függetlenségi harcának részese.

A kötet már címével is utal arra a megközelítésre, ahonnan a vizsgált mozgalmak születésének körülményeit figyeli. A „tarka forradalmak” kifejezés a szerkesztők értelmezésében azoknak az új társadalmi mozgalmaknak a metaforikus jellemzésére szolgál, amelyek az elmúlt tizenöt évben a demokráciahiány, illetve a félautoriter rezsimek ellen léptek fel. A kötet a világ különböző térségeiben megszületett „tarka forradalmaknak” nevezett jelenséget a hasadt magyar valóságon keresztül elemzi. E megközelítésben az, amit ma Magyarországon megélünk, forradalomnál kevesebb, de a spontán szembeszülésnél jóval több.

A tarka ellenállás hazai születésének előzményeit tömören így láttatja a kötet egyik szerkesztőjének, Krasztev Péternek a tollából született előszó: *„a megkaptuk a (lankadt) nyugati képviselési demokráciát anélkül, hogy meglett volna a hozzá járó civil immunanyag. (...) A mindenható intézményesült politikához törleszkedő civil társadalom a '68 előtti nyugati modellt reprodukálta, csak hogy a mi tájainkon ennek hátterében nem a növekedési-jóléti konszenzus fenntartása állt, hanem a szocializációból adódó paternalizmus. Azok, akik figyelmesen elolvassák e kötet első részét, megdöbbenő párhuzamokat fedezhetnek fel a posztoszocialista fél-autoriter rezsimek kiépülése, retorikája, hatalmi játszmái, korrupciósága és a jelenlegi hazai rendszer hétköznapi valósága előtt.”* [23. oldal]

A szerkesztő idézett előszavából egyúttal az is kiderül, mit érthetünk az alcím „kézikönyv” műfajmegjelölése alatt. Bár a kötet szigorúan tudományos kötetnek indult, a benne foglalt tanulmányok olvasmányossá tétele érdekében idővel átalakult a koncepció. Egyfelől a kötet egy-egy tanulmányában elemzett példák, valamint a 4. részben, a mellékletben összegyűjtött fontos források (beszéd, alapító nyilatkozatok, útmutatók és forgatókönyvek) az aktív magyar mozgalmárok számára kívánnak használható módszereket ajánlani. Másfelől a kötet egésze egy kicsit tágabb perspektívából és egy kicsit távolabbi nézőpontból kíván rálátást adni a jelen eseményeire: a fél- vagy talán teljesen autoriter hatalomra, illetve az ellene szerveződő mozgalmakra.

A kötet első része a *Népek tengere* alcímet viseli. Ebben a fejezetben a *Journal of Democracy* folyóirat szerkesztőségétől kapott angol nyelvű cikkek magyar fordításai olvashatók. Ezek a tanulmányok azt a célt szolgálják, hogy a bennük ismertetett mozgalmak bemutatásából, összehasonlításából kirajzolódjon a hazai mozgalmakkal fennálló gondolatpárhuzam.

Pavol Demes és Joerg Forbrig *Civil mozgalmak és demokratikus hatalomváltások: stratégiák és erőforrások* című tanulmánya öt posztoszocialista országban (Szerbia, Szlovákia, Horvátország, Ukrajna, Grúzia) bekövetkezett hatalomcentralizációs kísérletekkel szemben létrejött civil mozgalmak (a szerb Izlaz 2000, a szlovák OK'98, a horvát Glas 99, a grúz Kmara, az ukrán Otpor) kampányainak legfontosabb jellemzőit elemzi. A tanulmány a szervezetek alapelveit, a kampányaik felépítésének dinamikáját, pénzügyi forrásait, valamint a sikerük vagy épp sikertelenségük hátterében álló tényezőket veszi sorra. A szerzők egyike, Pavol Demes nem pusztán elemzője, hanem az Amerikai German Marshall Alapítvány közép- és kelet-

európai igazgatójaként központi figurája volt a tarkaforradalom-exportnak, így első kézből oszt meg fontos tanulságokat az olvasóval.

Olena Nikolayenko *Az ifjúsági mozgalmak és a hatalom taktikai játszmái a posztoszocialista országokban* című tanulmánya a térségben kialakult erőszakmentes ifjúsági mozgalmak (Kmara, Pora, Maqam, Yeni Fikir, Yok) kialakulásának társadalmi kontextusát, céljait, eszköztárát, mozgósítási technikáit mutatja be, majd összeveti a mozgalmak sikerét illetve kudarcát meghatározó tényezőket.

Lucan Way *Az 1989-es rendszerváltások és az „arab tavasz”* című tanulmánya a két térségben lezajlott demokratizálódási hullám hasonlóságait és különbségeit veszi sorra. Rendkívül sokrétűen, széles spektrumon elemzi az autoriter rezsimek bukásának okait, majd a két térség demokratizálódásának eltérő körülményeit veti össze.

Martin Bútorá *OK '98 – az összefogás technológiája. Civil kampány a szabad és tisztességes választásokért Szlovákiában* címen írt elemzésében rendkívül hasznos tanulságokat von le az autoriter rezsimmel szembeni civil és ellenzéki összefogás sikereinek peremfeltételeivel kapcsolatban. A tanulmány szerzője a szlovák OK '98 kampány résztvevőinek, felépítésének, eszköztárának és ütemezésének részletes bemutatását követően levonja a kampány sikerének legfontosabb, a közép-kelet-európai térség más országaiban létrejövő mozgalmak, kampányok számára is tanulságokat tartalmazó okait. Eszerint „*a külső beavatkozás csak ott ért célt, ahol valódi társadalmi konszenzus uralkodik az autokrácia leváltását illetően. Ahol a politikai és civil ellenzék megosztott és bizonytalan, ott minden próbálkozás visszafelé sül el. Bármennyire is apolitikus a társadalom, ha egyszer a demokratikus vívmányok visszaállítása érdekében képes konszenzust teremteni a szakszervezetek, az egyházak, helyi önkormányzatok és más demokratikus erők között, akkor az autoriter rezsimnek befellegzett*” [147. oldal] – állapítja meg a szerző.

Ivan Krasztev *Legközelebb hol? Vagy legközelebb micsoda?* című írása új, a korábbi nyugati felfogástól eltérő megvilágításban értelmezi a tarka forradalmak természetét. Eszmefuttatásának legfőbb állítása, hogy a tarka forradalmak nem eredendően liberális demokratikus forradalmak: nem a demokratikus forradalom újabb hullámát jelentették, hanem a kilencvenes évek részleges demokratizálódásának romjain kiépült hibrid rendszerek összeomlását.

Jóllehet a tarka forradalmak civilközpontú értelmezését a nyugati demokráciapárti alapítványok sikeresen „eladták”, a szerző szerint a posztsovjet térségben a tarka forradalmak civil csomagolása félrevezető. Hangsúlyozza, hogy a vizsgált térségben lezajlott tarka forradalmak háttérében súlyos szociális egyenlőtlenségek és etnikai feszültségek húzódtak meg, nem pedig a demokratikus politizálás (múlóban lévő) civil lendülete. A nyugati közvélemény a jelenség értelmezésekor alábecsülte a nacionalista és populista érzelmek erejét, és a csalódásokra felkészületlenül abba a csábító hitbe ringatta magát, hogy egy új típusú forradalmat lát.

A szerző arra is figyelmeztet, hogy Oroszország levonta a hibrid rezsimek bukásának tanulságait, és Putyin vezetésével új rend van kibontakozóban: a külföldi befolyás csökkentését a stratégiai ágazatok államosítása mellett olyan lépések szolgálják, mint például a külföldről érkező pénzek bevételezésének büntethetővé tétele. A hatalom immár nem riad vissza a rendszerrel szembe forduló csoportok nyílt elnyomásától, a média és a civil társadalom ellenőrzésétől. Ivan Krasztev arra figyelmeztet, hogy a Nyugat-barát liberális demokráciák és piacgazdaságok felbukkanása Közép-Európában olyan eseménysort jelent, amelyet nem lehet egyszerűen reprodukálni olyan régiókban, mint a Közel-Kelet vagy Közép-Ázsia. Következésképp az igazi kérdés nem az,

hogyan zajlik majd a következő tarka forradalom, hanem az, hogyan kellene megfogalmazni a demokráciaépítés új, forradalmak utáni stratégiáját Kelet-Európában. A demokráciaépítés új, posztforradalmi szakaszba lépett: a kérdés nem az, hogy „hol lesz legközelebb”, hanem hogy „mi lesz legközelebb”.

A kötet második, *Tarka magyar* címet viselő része az új mozgalmak magyarországi szereplőit mutatja be. A magyar szerzők tollából született tanulmányok a szerzők eltérő eszközeivel és stílusában mutatják be egy-egy szervezet profilját, feltárva az olvasó számára, ki honnan jön, merre tart, milyen belső mechanizmusok mozgatják, mi motiválta eddigi döntéseit.

Tóth András *LMP: Kísérlet a politikai tér újraalkotására* címen megjelent tanulmánya annyiban kakukktojás, hogy az általa vizsgált szervezet megszületését nem egy fél-autoriter rezsimmel szembeni ellenállás ihlette, hanem a magyar pártrendszer megújításának igénye, továbbá az LMP a második részben elemzett többi magyar mozgalomnál korábban született, így a tanulmánykötet megírásának időpontjában már a civil mozgalom/politikai párt dilemmát meghaladva parlamenti pártként vett részt a magyar közélet alakításában. Vélhetően ebből az eltérésből fakad, hogy a szerző a többi tanulmánynál hosszabb szervezettörténeti áttekintéssel indít, ami kétségkívül érdekes azt figyelembe véve, hogy az LMP története mindmáig kevésbé feldolgozott terület; ugyanakkor a tarka forradalom alapkonceptióba oly markánsan illeszkedő „Új ellenállás” mozgalom születési körülményeinek feltárása és kudarcának elemzése a hosszú áttekintésben kevésbé hangsúlyos, mint azt a kötet egészének koncepciója indokolná. Vagyis a tanulmány nem azt elemzi, hogy mennyiben illeszkedik az LMP története a hazai tarka ellenállás folyamatába, sokkal inkább a párt eredeti missziója, a pártrendszer újraformálása mentén elemzi az LMP által sikeresen megvalósított célokat és a meghaladhatatlan dilemmákból fakadó kudarokat a szervezet hazai zöldmozgalmakból való kiemelkedésétől egészen a 2013. február 18-án bekövetkezett pártszakadásig.

Vári György *A Szolidaritás útja* című írásában a rendvédelmi dolgozók tömegdemonstrációitól (így a Bohócforradalom és a *D-day* eseményeitől) indulva a mozgalom kulcsszereplőitől (Árok Kornél, Kónya Péter, Székely Sándor és Székely Tamás) származó idézeteken keresztül, a vezetők szemszögéből követi nyomon a mozgalom történetét, így a Demokratikus Kerekasztal meghirdetésének céljait, valamint a vezető személyek útjainak elválásának okait. A tanulmány bemutatja az új, politizáló szakszervezeti felfogás eltérését a korábbi bürokratikus-érdekkijáró szakszervezeti tevékenységtől, az ebből következő stratégiát, az egyes tüntetések szervezésének hátterét adó szakszervezeti felépítés sajátosságait, valamint azt, hogy az események előrehaladtával miként alakult a szervezet viszonya a többi párthoz és új mozgalomhoz, és végül, hogy a Szolidaritás miként haladta meg a civilszervezetből párttá válás dilemmáját.

Petőcz György *Milla: Őrkutya vagy vadászkutya?* című tanulmánya az olvasó elé tárja, miként vált a Milla a kétharmad árnyékában spontán, főként a közösségi médiában szerveződött tüntetéssorozatból új társadalmi mozgalmá. Az eseményeknek a legfontosabb szereplőktől származó idézetekből, az egyes tüntetéseken elhangzott legfőbb állításokból történő rekonstruálásán túl a tanulmány elhelyezi a szervezetet a magyar politikai térképen, elemzi a Milla önkéntes civil jogvédő felfogásból kialakult szervezeti kultúráját, eszmeiségét, valamint reflektál a Milla Occupy mozgalmakkal való hasonlóságára és különbségére.

Gerő Márton: *El kéne foglalni valamit... Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom* című tanulmánya híven követi a kötet alapkonceptióját, együtt láttatva a magyar Hallgatói Hálózat történetét és a 2011-ben létrejött Occupy mozgalom valamint a spanyol „felháborodottak” céljait, üzeneteit és a mozgalmak alakulását. A legkülönbözőbb forrásokat egymás mellé rendező,

sokszínű, sokoldalú tanulmány a történetek párhuzamai mellett jól kidolgozott komparatív szempontrendszer mentén tekinti át az Occupy mozgalmak és a Hallgatói Hálózat közötti különbségeket és hasonlóságokat.

Mikecz Dániel *Köztér és köztársaság: 4K!* című tanulmány a mozgalom kezdeti, közösségi játékokra és *flashmobokra* alapozott, direkt politikai üzenetektől mentes tevékenységétől kezdve 2013 nyaráig, a globális kihívások és a generációs konfliktusok kettős problémakörébe ágyazottan mutatja be a 4K! történetét, céljait, szervezeti sajátosságait és legfontosabb politikai üzeneteit.

Nagy Gergely *Egyre radikálisabb intervenciók. A politikai művészet új hulláma Magyarországon* című tanulmánya külföldön és hazánkban kiállított műalkotások, új művészeti csoportok bemutatásán keresztül tárja az olvasó elé, miért és miként erősödött meg 2010-et követően a kortárs művészet társadalmi kérdésekkel foglalkozó, beavatkozó vonulata. A tanulmány középpontjában az irányzat példák, alkotókon keresztüli bemutatása áll. Kitér ugyan a 2010-es hatalomváltás óta a kultúra finanszírozásában és irányításában bekövetkezett változásokra, de a második rész tanulmányaitól eltérően épp csak érinti a változások nyomán létrejött új mozgalmakat, így például a Szabad Művészek akciócsoportot. Ám e csoportok, mozgalmak felépítését, társadalmi szerepét nem vizsgálja. A téma kapcsán talán kézenfekvő lenne feltenni azt a kérdést, vajon a az elemzett művészeti irányzat és a kötetben vizsgált mozgalmak között van-e kapcsolat, de ezt a tanulmány nem érinti. Bár kétségkívül rendkívül fontos tendenciára hívja fel az olvasó figyelmét, a téma speciális nézőpontjából adódóan, valamint a fejezet más írásaira történő hivatkozások híján némiképp „kilóg” a kötet egészéből.

Egészen furcsa megoldást alkalmaztak a szerkesztők akkor, amikor a kötet függelékébe „száműzték” Tóth András és Grajczár István *Jobbik: a radikális jobboldal térnyerése Magyarországon* című tanulmányát. A kötet koncepcióját adó tarka forradalmaktól és a hibrid rezsim ellen küzdő mozgalmaktól idegen a Jobbik Magyarorszáért Mozgalom, ezért az arról átfogó képet nyújtó tanulmány elkülönítése feltétlenül indokolt ugyan, de önmagában nem pótolja azt a hiányt, hogy sem a tanulmány szerzői, sem a szerkesztők nem indokolják, hogy egyes „strukturális és mozgósítástechnológiai” rokon vonások miért kapcsolják össze az elemzett mozgalmakkal. A kötet első részének elméleti írásai, így Ivan Krasztev tanulmánya sok kézenfekvő indokot vonultat fel, de az ezekre – és esetleg más elméleti írásokra – való utalás nélkül, pusztán a tanulmány függelékbe száműzésével az olvasó nem kap az egyébként jogos szerkesztői dilemmára kielégítő megoldást. Ez a magyarázat indokolt volna azért is, mert a mozgalmat bemutató, részletes és sokoldalú tanulmány sok fontos szempontot ad a tarka forradalmakban rejlő nacionalista és populista érzelmek erejének megértéséhez.

Ez utóbbi megjegyzéssel egyébként a kötet egyik legkézzelfoghatóbb gyengeségéhez érkezünk: a kötet első részében szereplő, egyébként jól kiválasztott elméleti tanulmányokra, valamint a tarka forradalmak létrejöttének nemzetközi kontextusára kevés utalás történik a hazai mozgalmakat bemutató második részben, vagyis a két különböző rész nem kapcsolódik össze. Ez vélhetően egyfelől abból fakadhat, hogy a magyar szerzők tanulmányaik írásának pillanatában még nem tudhatták, mely szövegek kerülnek majd az első részbe, másfelől a kötet megírása közben történt koncepcióváltásból is fakadhat. A szerkesztői előszóból kiderül: „*a koncepció szerint az lett volna a kötet feladata, hogy bemutassa azt a mechanizmust, ahogyan egy mozgalom politikai párttá alakul. De aztán abban egyeztünk meg, hogy a külföldiek közül csak azokat közöljük, amelyek valamilyen módon párhuzamba hozhatók az itthoni helyzettel, és a hazai olvasók számára is értelmezhető polémiát folytatnak egymással.*” [32. oldal]

A tanulmányokat színesítő, jó érzékkel kiválasztott és szövegbe ágyazott képek közel hozzák, átélhetővé teszik az olvasó számára a bemutatott hazai mozgalmak történetét meghatározó eseményeket. Igaz ez még akkor is, ha itt-ott a képek alá illesztett dátum nem stimmel (lásd 300. oldal).

A *Tarka ellenállás* című kötet nagyon fontos kordokumentuma az elmúlt években született hazai új mozgalmaknak, egyúttal fontos eszköz a közéletben bekövetkezett változások értelmezéséhez, nemzetközi folyamatokba ágyazásához. Ajánlott a közép-kelet-európai térség demokratizálódási folyamata iránt érdeklődőknek éppúgy, mint a hazai politikát formáló forradalmárok, valamint az azt távolságtartással figyelő békés szemlélődők, társadalomtudományokkal foglalkozó akadémikusok, oktatók, hallgatók számára egyaránt.